

Vi Männskor

Nr 1/2001 pris 40 kr

Dolda dagordningar när det handlar om EU och NATO

De palestinska flyktingarna
och rätten att återvända

Venezuela: landet som
tröttnat på att vara bakgård

Hanna Rydh

feminist och Sveriges första kvinnliga arkeolog

av fil dr Hjördis Levin

I slutet av 1800-talet satte Ellen Key igång en hetsig debatt om "myrtenkronan eller lagerkransen". Samtidens dominerande tanke var, att kvinnan måste välja mellan dessa två. Äktenskap och familj ansågs oförenligt med studier och yrkeskarriär.

De tidiga kvinnosakskvinnorna anammade denna åsikt, men senare och radikala feministerna hävdade, att kvinna såväl som man hade rätt till bådadera. Ellen Key kämpade för individens rätt att välja verksamhet efter anlag och fallenhet, men slog samtidigt fast att kvinnans viktigaste uppgift var moderns och hustruns och att kvinnor inte skulle missbruka sina krafter i tävlan med männen på dessas områden.

Hanna Rydh var praktiskt och teoretiskt en pionjär för både- och linjen. Självklart utnyttjade hon de möjligheter till högre utbildning, som kvinnor hade fått genom emancipationen. Lika självklart bejakade hon kärleken när den kom in i hennes liv. Hanna Rydh gjorde en uppmärksammad yrkeskarriär som vår första kvinnliga doktor i arkeologi.

Hon gifte sig två gånger och födde tre barn. Dessutom arbetade hon både i Sverige och utomlands för kvinnans frigörelse och framgång på alla områden.

Hanna föddes i Stockholm den 12 februari 1891 och växte upp i en välbeställd medelklassfamilj i

villasamhället Djursholm i Stockholms omnejd. Modern, Mathilda Westlund, var innan hon gifte sig och tog hand om hem, familj och välgörenhet, verksam som utbildad folkskolelärarinna. Fadern, Johan Rydh, var ingenjör och drev ett familjeföretag som senare övertogs av Hannas bror. Enda system avled 1920 vid 39 års ålder.

Likt många andra flickor med samma sociala ursprung gick Hanna i Wallinska skolan, en av Stockholms äldsta flickskolor. Där tog hon studenten år 1910 och bevistade därefter föreläsningar vid Karolinska institutet, men övergav läkarplanerna.

År 1915 blev hon filosofie kandidat i litteraturhistoria och fornkunskap vid Stockholms högskola och publicerade samma år *De historiska källorna till Strindbergs Mäster Olof*.

Inspirerad av forskningen om Strindberg utgav hon två år senare *Olaus Petri*. En levnadsteckning.

Hanna Rydh som arkeolog

Hannas vetenskapliga debut ägde således rum inom ämnet litteraturhistoria, men snart inledde hon studier i arkeologi vid Uppsala universitet. Under somrarna bedrev hon fältarbete och ledde själv utgrävningar. Redan 1916 påbörjade hon utgrävningar vid Adelsö i olika etapper till 1926. Hon kartlade ett 80-tal fornminnesplatser på Adelsö, bestående av inalles ett 100-tal gravar, men också två fornborgar och några runstenar.

År 1936 framlade hon Förhistoriska undersök-

en lysande vetenskaplig framtid. Någon vecka efter bröllopet höll makarna föredrag på en arkeologikongress i Köpenhamn.

Hanna fortsatte utgrävningarna i Gästrikland, bl.a. av ett gravfält vid Strömsbro 1921. Året därpå blev hon den första som mottog The International Federation of University Women's stora stipendium på 5.000 kronor. Hon hade nyligen fött sitt första barn och blev tillfrågad, om hon trots detta kunde ta emot priset. Hennes svar "my son's birth makes no difference", gav eko över världen.

Stipendiet avsåg studier av grottor i Frankrike

” Hanna Rydh var en regelrätt skolad forskare, men hon isolerade sig inte inom universitetens eller museernas väggar. ”

ningar på Adelsö, en avhandling, vars resultat anses inta en "en viktig plats i den arkeologiska utforskningen av det gamla svenska väldets centralbygder".

1/ Parallellt med arbetet på Adelsö grävde Hanna i Gästrikland och publicerade uppsatser därom i Gästriklands Fornminnesförenings skrifter. År 1922 utgav hon en framställning av "Gästrikland under stenåldern".

Omständigheterna kring Hanna Rydhs doktors-examen säger en hel del om hennes personlighet. Hon blev försommaren 1919 Sveriges första kvinnliga doktor i arkeologi på sin avhandling om dosformiga spännen från vikingatiden. Detta var ett nog så djärvt företag, som hon uppmanades till av Oscar Montelius. Denne var nestorn inom fornforskningen och dessutom en av tidens mest kända och progressiva manliga feminister, gift med Agda Montelius, Fredrika Bremer Förbundets mångåriga ordförande. Montelius skulle bli jubeldoktor i Uppsala 1919 och ville ha Hanna vid sin sida som promotionskamrat tillsammans med en yngre manlig sådan. Hanna tvekade, insåg fördelarna av att snabbt bli färdig doktor, gick med på förslaget och lyckades.

Under år 1919, och närmast därefter, framstår Hannas liv som något av det ljusaste och hoppfullaste en ung kvinna kan befinna sig i. Inom några veckor sommaren 1919 blev hon först licentiat, sedan doktor och slutligen hustru till den beundrade docenten i arkeologi, hennes f.d. lärare Bror Schnittger. Snabbt, rationellt och elegant hade hon glidit in i det akademiska etablissemanget. Paret flyttade till en nybyggd villa i Mörby, fick i rask följd två söner och kunde av allt att döma förutspås

och Spanien. Hanna bosatte sig med make och barn på en plats utanför Paris, där hon fick en tjänst som museiamanuens. Där kunde hon fördjupa sina studier i paleolitisk konst. Döden kastade emellertid redan sin skugga över familjen. Bror Schnittger led av en allvarlig sjukdom som den 1 juni 1924 ändade hans liv. Hannas uppgift blev nu att vid 33 årsålder dra försorg om sig själv och sina barn och att fullfölja makens oavslutade arbeten. Redan 1927 redovisade hon Schnittgers utgrävning 1916-1923 av den västgötska borgruinen Ärnäs, men att bearbeta hans undersökning på Stora Karlsö vid Gotlands västkust tog betydligt längre tid. Först 1940 var hon färdig med avhandlingen Grottan Stora Förvar på Stora Karlsö.

Hanna gjorde också betydelsefulla insatser inom internationell arkeologi. I ett par uppsatser 1929 och 1931 tog hon upp internationella religionshistoriska problem och jämförde bl.a. Sverige och Kina. Med utgångspunkt från "dödsornament" på lerkärl i gravar fann hon en koppling mellan fruktbarhetskult och dödsritualer. Dödsornament på föremål i gravar avsåg att ge den döde nytt liv. Hennes största insats inom internationell arkeologi var den utgrävning hon utförde 1952-54 som ledare för en svensk arkeologisk expedition i Rang Mahal i nordvästra Indien nära gränsen till Pakistan. Resultatet publicerades 1959 i avhandlingen Rang Mahal. The Swedish archaeological expedition to India 1952-1954. Vid Rang Mahal påträffades dels lämningar av vanliga boningshus dels av förmodade tempel från 200-600 e.Kr, dels tolv muslimska skelettgravar från 1500-talet. De viktigaste fynden utgjordes av vackert utformad keramik, som Hanna ingående analyserade och beskrev.

Hanna Rydh var en regelrätt skolad forskare, men hon isolerade sig inte inom universitetens eller museernas väggar. Hon såg som sin uppgift att föra ut vetenskapen till vanliga människor. Kunskap om mänsklighetens tidigare liv och gärningar sågs som ett nödvändigt villkor, för att individer och folk skulle förstå sin nutid och vilka uppgifter som väntade var och en av dem.

Redan som sjuuttonåring visade Hanna ruinkullar i Visby, när hon tillsammans med kamrater besökte staden. När hon och Bror Schnittger 1922 gav ut den sedermera mycket anlitade utfärdsboken Där

med till en by i närheten av Rang Mahal, med gårdar befolkade av storfamiljer men läsaren får också inblick i den arkeologiska expeditionens arbete. Under senare år var Hanna reseledare för svenskar till olika delar av världen.

Hannas styrka låg i skildringen av kultur- och samhällsliv men hon skrev också personhistoria. Boken om Olaus Petri kom redan 1917 och 1927 gav hon ut Oscar Montelius. En vägrödjare genom årtusenden, en varmhjärtad skildring av den äldre kollegans personlighet och grundläggande vetenskapliga livsverk. Hon publicerade också, främst i tidskriften

” Hon såg som sin uppgift att föra ut vetenskapen till vanliga människor ”

fädrens kummel stå, hade hon i årtal lett utfärder till kulturhistoriskt intressanta platser. Som ledare för Statens historiska museums utfärder 1925-29 var hon pionjär för en allt populärare verksamhet. I linje med Hannas levande folkbildningsintresse gick hennes markanta begåvning för populärvetenskapligt författarskap. Det verkar som om hon inte kunde behandla ett vetenskapligt problem utan att vilja dela det med andra eller göra en forskningsresa till forntiden utan att samtidigt studera nutiden omkring sig. Under årens lopp gav hon ut en rad populärvetenskapliga arbeten exempelvis Grottmänniskornas årtusenden och Kvinnan i Nordens forntid, båda 1926.

Den populärvetenskapliga barnboken Mor berättar om hur det var förr i världen, utgiven 1930, blev så omtyckt, att den följdes av nya delar och flera upplagor. Böckerna skrevs på grundval av Hannas historiska barnprogram i Sveriges radio, men den egentliga tillkomsten skedde tillsammans med de egna barnen i hemmet framför brasan eller i arbetsrummet vid sidan av skioptikonapparaten. I berättelserna blandades skildringar av Nordens forntid, Egyptens faraoner och pyramider, Knossos, Rom, Gårdarrike och Inkafolket med varandra. Även i Hos stenåldersfolket (1933) vände sig Hanna Rydh till barn och ungdom. I två berättelser får läsaren besöka en mellansvensk boplåt och en samtida sydsvensk bymiljö och deltaga i det dagliga livet.

Hur man levde i Faraos land, är en annan populärvetenskaplig skildring utgiven 1933. Från sina resor i Turkiet, Egypten, Israel, Irak, Persien och Etiopien, Indien och Sydamerika gav Hanna ut en rad kombinerade rese- och kulturhistoriska skildringar. I Indisk ökenby (1956) får läsaren följa

Herta, ett flertal kvinnoporträtt från olika länder och epoker.

Socialt och kulturellt engagerad

Från tidig ålder och hela livet igenom var Hanna Rydh socialt och kulturellt engagerad. Som sextonåring möter vi henne som ledare inom SSUH ett helnykterhetsförbund för studerande ungdom. Där var hon sekreterare och ordförande för Centralutskottet. Redan under studietiden visade Hanna intresse för kvinnofrågor. I några kamratbrev från tonåren uttrycker hon sig feministiskt medvetet. Som 17-åring var hon ordförande i Mars, en förening för gymnasierstudenter flickor inom SSUH.

Hanna verkar ha varit en frimodig och självsäker ung dam och ur kamratbrev framkommer att hon umgicks fritt och otvunget med manliga kamrater inom SSUH. I kretsen ingick bl.a. den sedermera välkända läkaren och nykterhetsvännen Josua Tillgren. Som sjuuttonåring deltog hon till och med i en 12-mila vandring på Gotland med övernattnings i lador tillsammans med en flickkamrat och tre pojkamrater. Hon dristade sig att hos Fredrika Bremer Förbundet, FBF, klaga på att dess propaganda bland studentkor sköttes dåligt. Trots att Hanna bemöttes kyligt av damerna på FBF:byrån engagerade hon sig i kvinnosaksarbetet. Som tjuugoåring (1911) deltog hon som marskalk vid den mycket uppmärksammade Internationella rösträttsalliansens kongress i Stockholm och har berättat om det starka intryck hon tog därav. Tio år senare var hon medlem i FBF och vice ordförande i dess stockholmskrets. När Hanna Rydh trädde ut i vuxenlivet på allvar stod

kvinnorna inför nya förhållanden.

1920 stiftades en ny äktenskapslag, varvid mannens målsmannaskap över hustrun upphörde, 1921 fick kvinnorna rösträtt och 1923 utformades en lag som vidgade kvinnors rätt till statlig tjänst och som trädde i kraft 1925. Rösträtt, myndighet och rätt till arbete var kvinnorörelsens viktigaste krav i nästan femtio år. När dessa mål uppnåts, gällde det att använda de nya rättigheterna och att ta ett samhällseligt ansvar. I detta ingick också kamp mot hinderande yttringar av en förkastad men kvardröjande patriarkal könsideologi. Hanna såg dessa krav, men

land. På själva julafton 1936 överlämnade hon egenhändigt en ny ko till en familj som förlorat sitt enda mjölkdjur. I samarbete med Röda korset ordnade hon undervisning i modern hygien för ödebygdens folk. Hon verkade för obligatorisk slöjdundervisning i skolorna och för små förlösningshem åt norrländska barnaföderskor.

I sitt sociala arbete lärde Hanna känna länet från norr till söder, från öster till väster, trängde in i ödemarksbornas och nybyggarnas hårda liv, lärde känna bondgårdarnas folk, visste vad som fattades såväl gamla och betryckta som verksamhetslystna

”

På själva julafton 1936 överlämnade hon egenhändigt en ny ko till en familj som förlorat sitt enda mjölkdjur

”

det dröjde åtskilliga år, på grund av personliga omständigheter, innan hon gjorde sina stora insatser för kvinnosaken; som ordförande i Fredrika Bremer Förbundet 1937-1949 och i Internationella kvinnoalliansen 1946-1952.

Landshövdingenska i Jämtland-Härjedalen

Efter att ha varit änka i fem år gifte Hanna om sig med den nästan tjugo år äldre statssekreteraren Mortimer Munck af Rosenschöld; en omvittnat charmerande man, tidigare gift med en av Hannas lärarinnor. Han utnämndes kort tid efter giftermålet till landshövding i Jämtlands- och Härjedalens län. Familjen flyttade till Östersund. Där började Hanna sitt nya liv med att inreda det renoverade residenset och föda sitt tredje barn, dottern Karin år 1931.

De följande sju åren blev en mycket utåtriktad, socialt och kulturellt verksam period. Hanna fick en mängd representativa uppgifter. Både ensam och vid makens sida stod hon i centrum för bygdens och befolkningens intresse. Under dessa år kan Hanna betraktas som prototypen för den moderna kvinnan med förmåga att kombinera rollen som hustru, som moder och som yrkes-kvinna på ett enastående charmant och skickligt sätt. Hon strålade vid makens sida vid eleganta mottagningar, bistod honom i försöken att lösa arbetslöshetsproblemen i länet, ordnade samkväm för syn- och hörselskadade, julutspisning för länets fattiga och återuppväckte intresset för folkdräkten i Jämt-

men arbetslösa ungdomar. Hon blev en av de ledande i Husmödrarnas riksförbund. Vid sidan av allt detta ägnade hon sig åt författarskap och arkeologiskt arbete. Många av hennes populärvetenskapliga arbeten tillkom i Östersund. Genom att materialet om Stora Förvar flyttades upp till läns museet fick Hanna möjlighet att avsluta Schnittgers verk om grottorna på Stora Karlsö.

Fredrika Bremerförbundets och Internationella kvinno- alliansens ordförande

Sista året i Jämtland blev Hanna ordförande i Fredrika Bremer Förbundet, FBF. Åren som "lands-hövdingenska" hade kvalificerat henne för politiskt arbete. Inför makens pensionering bedömdes hon som lämplig efterträdare, men det var inte möjligt då att en kvinna blev landshövding. 1939 flyttade familjen tillbaka till Stockholm. Efter att 1942 ha blivit änka för andra gången engagerade Hanna sig politiskt dels inom FBF dels inom Folkpartiet.

Under Hanna Rydhs tolv år som ordförande växte FBF kraftigt. Hon reste runt och grundade ett fyrtiotal nya kretsar, nära dubbelt så många som fanns när hon tillträdde.

2/Hon bildade och ledde Kommittén för ökad kvinnorepresentation. Denna aktiverade kvinnorna för det politiska livet inför varje valår. Ett annat av Hannas initiativ var de s.k. nämndkvinnomötena, en form av studie- och konferensdagar för kvinnliga ledamöter i kommunala nämnder, anordnade *länsvis* av FBF:s kretsar. På deras program stod informa-

tion om aktuella samhällsfrågor främst inom olika grenar av socialvården.

På grund av Hannas engagemang för ökad utbildning på hemarbetets område med särskild inriktning på lanthemmens behov anhöll FBF hos regeringen om utredning angående ett särskilt department eller centralt ämbetsverk för aktuella hem- och familjevårdande frågor.

Aktionen stöddes av andra kvinnoorganisationer och fungerade även som pådrivande faktor vid tillsättandet av 1941 års befolkningsutredning i vilken Hanna blev ledamot. Såväl arkeologi som

skrivningar kombineras med skildringar av den moderna samhällssituationen med kvinnornas ställning som utgångspunkt.

Riksdagskvinna

Hanna Rydhs politiska karriär inom Folkpartiet blev inte långvarig. Under åren 1943 och 1944 var hon först suppleant, senare ordinarie ledamot av riksdagens andra kammare. Hon aktiverade sig

” En nykomling, särskilt kvinnlig sådan, skulle sitta tyst och växa till sig, innan hon yttrade sig ”

kvinnosak och politiskt engagemang gav Hanna Rydhs liv och verksamhet en internationell prägel.

Vetenskapen riktade på ett självklart sätt hennes blick mot andra länder. Under forsknings- och studieresor studerade hon samhällena ur ett socialt och feministiskt perspektiv och sökte på olika vägar förbättra kvinnors villkor i andra länder. Hon väckte intresset för internationellt samarbete inom FBF:s kretsar, något som bl.a. ledde till de åtta-veckorskurser om "socialsverige" som 1948 började hållas för kvinnor från orientaliska länder. Under resor hade Hanna upprörts över de hårda levnadsvillkor som asiatiska kvinnor levde under. Kurserna i Sverige avsåg att förbereda dessa kvinnor för en samhällsförändring liknande den svenska kvinnor redan upplevt.

På grund av sitt internationella engagemang fick Hanna en rad förtroendeuppdrag. Viktigast var hennes uppdrag 1946-1952 som ordförande i The International Alliance of Women, fortsättningen på den gamla rösträttsalliansen. Hanna utverkade att kvinnoalliansen fick rådgivarstatus inom FN:s ekonomiska och sociala råd och därmed ökade möjligheter att hävda ett kvinnoperspektiv inom dessa områden.

Under sina många resor för kvinnoalliansens räkning knöt Hanna kontakter och praktiserade samma strategi, som när hon bildade kretsar inom F.B.F. Hon tillförde alliansen nitton nya medlemsländer. När hon vid drygt sextio års ålder avgick som ordförande var det för att leda utgrävningarna vid Rang Mahal.

Hannas engagemang i kvinno- och världsfrågor återspeglas i flera av hennes böcker exempelvis Brytningstid i Orienten (1952). Förhistoriska be-

omedelbart och inlämnade femton egna motioner, något som märkbart irriterade riksdagens manliga ledamöter. En nykomling, särskilt kvinnlig sådan, skulle sitta tyst och växa till sig, innan hon yttrade sig. De flesta av Hannas inlägg tog upp och stödde frågor av familjelöne- och arbetspolitisk karaktär sedda ur ett kvinnoperspektiv. Hon motionerade om löneförhöjning inom kvinnors yrkesområden, lika lön för lika arbete, deltid för yrkesarbetande mödrar och dubbelt medborgarskap för svenska kvinnor gifta med utländska män.

Vid 1944 års val fick inte Hanna Rydh någon valbar plats på riksdagslistan. Detta väckte missnöje på sina håll inom partiet. Inför valet 1948 lanserades hon på en särlista av partivänner, ledda av rösträttspionjären Ellen Hagen, men inte heller denna gång kom Hanna in i riksdagen. Om det fanns någon särskilt anledning till att en duktig kvinna fick ett sådant bemötande, inom ett parti som gällde för att vara kvinnosaken särskilt bevägen, har inte utforskats. Därefter begränsades Hannas politiska förtroendeuppdrag till sysslan som nämndeman vid Stockholms Tingsrätt 1948-1960.

Hanna Rydhs personlighet och kvinnosyn

Hanna Rydh har omvittnats som en "utpräglad karaktär, rättrådig, pålitlig, i högsta grad generös och vänfast".

3/ I hennes sista hem, vid Johannes kyrka i Stockholm, fyllt av värdefulla reseminnen från olika

länder och tider, utvecklade hon en osedvanlig gästfrihet. Hon representerade Sverige på ett sätt som få har gjort. Hon var en av sin tids mest omskrivna kvinnor och verkar under hela sitt verksamma liv ha varit högt respekterad. Följaktligen fick hon ta emot en rad hedersbevisningar. En av dem var Illis Qurum av 8:e storleken år 1936. Hon var verksam till sin död den 29 juni 1964.

Det är intressant, men givetvis vanskligt, att spekulera i frågan om Hanna Rydhs stora popularitet i Sverige och utomlands. Från många håll beskrivs hon med epitet som varmhjärtad, gästfri, generös, enkel och naturlig, arbetsam, fantasirik, framsynt, orädd, entusiastisk, tålmodig, koncentrerad och

kan vara, att hon debuterade i en tid när "etablissemangen" var stolt över duktiga kvinnor. Liberal och kulturradikal borgerlighet profilerade sig mot konservativ höger och framhöll gärna kvinnor som motbevisade den antifeministiska tesen om deras olämplighet för akademiska studier och yrken.

Ännu en förklaring kan vara Hannas förmåga att förena sitt yrke med äktenskap och familjeomsorger, något som kom särskilt väl till uttryck under åren i Östersund, när hon på ett frapperande sätt personifierade kvinnlighet och moderlighet samtidigt som hon bearbetade sin avlidne makes arkeologiska forskningsresultat. Hannas kvinnoanalys, uttryckt i politik och populärvetenskap, vann genklang hos

Hanna Rydh vid NGO-möte 1948

själsstark. Sådana egenskaper brukar emellertid inte, speciellt inte för en kvinna, räcka för att bli omtyckt utan väcker snarare ofta avundsjuka, rädsla och ogillande. Det måste finnas andra förklaringar.

Var arkeologin som fackmässig miljö särskilt positivt inställd till kvinnliga yrkesutövare? Det har antagits av genusforskningen. Hanna Rydh fick moraliskt stöd och konkret hjälp av två emanciperade män; Oscar Montelius, känd förkämpe för kvinnans rättigheter och Bror Schnittger, make och forskarkollega. Det kan också antagas att det var fördelaktigt att som kvinna gå ut och popularisera ämnet fornhistoria i en tid när mödrar förväntades väcka sina barns fosterlandskärlek. En annan förklaring

alla politiska riktningar och var möjlig för kvinnor i alla klasser att identifiera sig med. Samtidigt som hon krävde lika lön för lika arbete, fler kvinnor i politiken och jämställdhet i yrkeslivet, värnade hon om hemmet och familjen och motionerade i riksdagen om ett särskilt hemdepartement.

Hanna Ryds arkeologiska könsidéologi har analyserats i modern genusforskning. Det har sagts att hon och hennes arbete framstår som en paradox. Hon åstadkom mycket för att förbättra kvinnors villkor. Som vår första kvinnliga arkeolog var hon gränsöverskridare och förebild. I sina arkeologiska kvinnopresentationer framförde hon emellertid "en bild vars könsidéologiska innehåll snarast bör ha motverkat en kvinnlig emancipation."